

HONDERDEN NEDERLANDSE OORLOGSVLUCHTELINGEN UIT DE BETUWE VONDEN EEN THUIS IN GERAARDSBERGEN

(november/december 1944–april/mei 1945)

Marc VAN TRIMPONT

70 jaar geleden... Geraardsbergen was reeds twee weken vrij van de Duitse bezetting, toen in Nederland van 17 tot 24 september 1944, onder leiding van de Britse veldmaarschalk Montgomery, de slag om Arnhem, bekend door de in 1974 gemaakte film "A bridge too far" [Een brug te ver], werd uitgevochten. Als gevolg van deze krijgsverrichtingen was een hele regio, namelijk de Betuwe, als in een tang gegrepen tussen de Duitse en geallieerde linies wat een reusachtige vluchtelingenstroom op gang bracht. Zowat 40.000 Betuwnaren werden geëvacueerd van wie nagenoeg een kwart een tijdelijke thuis vond in de streek Erembodegem-Geraardsbergen. "Zoals een rukwind tegen een hoop dorre bladeren stoot, ze opneemt en een eind verder doet dwarrelen, geheel willekeurig de een hier, de andere daar, zoo had de oorlog de Betuwnaren verdreven uit hun milieu"¹.

Op 6 juni 1944 werd in Normandië de geslaagde geallieerde landing ingezet wat meteen de deur openzette naar de beëindiging van de krijgsverrichtingen in West-Europa. Begin september 1944 waren de geallieerde troepen al in zo een snel tempo opgerukt dat het grootste deel van Frankrijk en ook België was bevrijd. De volgende zet op het geallieerde schaakbord had tot doel de industriële hartslag van het kapseizende Reich lam te leggen. Dit ambitieuze militair karwei werd toevertrouwd aan de Britse veldmaarschalk Montgomery die zijn project de codenaam 'Operatie Market Garden' gaf. Met dit gedurfde plan, dat de geschiedenis is ingegaan als de grootste luchtlandingsoperatie ooit, wou hij met een razendsnelle opmars Arnhem bereiken om vervolgens naar rechts af te buigen en via de Duitse noordvlaktes door te stoten naar het industriële hart van de vijand, het Ruhrgebied.

In en nabij de Nederlandse gemeente Renkum landden op 17, 18 en 19 september 1944 circa 10.000 Britse en Poolse paratroepen met een grote hoeveelheid legermaterieel, om de Rijnbrug te Arnhem te bezetten. Ze maakten deel uit van de 1ste British Airborne Division. De operatie had een tweeledig doel: het bezetten van de bruggen over de grote rivieren (Market) en het doorstoten vergemakkelijken van de Amerikaanse en Canadese troepen (Garden). Dit alles om Nederland te bevrijden nog voor de winter aanbrak. De verovering van de bruggen over Maas

Padvindders helpen vluchtelingen uit een legervrachtwagen, net aangekomen in Ophasselt op 6 december 1944. (Bron: MOVE)

en Waal werd een succes, maar de Rijnbrug moest na enige tijd weer worden prijsgegeven. Uiteindelijk kende de slag om Arnhem een dramatisch verloop. Als gevolg van deze mislukking was een hele regio, namelijk de Betuwe, als in een tang gegrepen tussen de Duitse en geallieerde linies. De Betuwe is een streek in de Nederlandse provincie Gelderland (hoofdstad Arnhem), gelegen tussen de Waal in het zuiden en de Nederrijn en de Lek in het

1. N.N., *Volk in nood. Oorlogsboek van de Betuwe en de boorden langs Rijn en Waal*, Uitgave Klein Tiessink en de Joode, Amsterdam, s.d. (ca. 1950?), p. 55.

noorden. De Betuwe bestaat uit het zuidwestelijk gelegen Tielerwaard, het noordwestelijke Neder-Betuwe en het oostelijke Over-Betuwe. De Betuwe staat bekend om zijn grootschalige tuinbouw en fruitteelt.

Hoeveel vluchtelingen er in Geraardsbergen en huidige deelgemeenten even een thuis vonden is niet met zekerheid gekend maar hun aantal werd door de Nederlanders geraamd op zo'n 5.000 mensen van wie aanvankelijk 700 in het huidige Geraardsbergen-centrum, geleidelijk uitgroeïend tot een 1.000-tal². De meesten waren afkomstig van Andelst, Bommel, Dodewaard, Elst, Groesbeek, Hemmen, Herfeld, Heteren, Lent, Randwijk, Valburg. De eerste vluchtelingen waren vrouwen en kinderen. Ze werden naar hier gebracht met Engelse legerwagens. De mannen en de jongens van meer dan 18 volgden later; ze waren immers opgevorderd om hulp te bieden bij het opruimen van puin.

Wegwezen...

Herman Willemsen, op het mo-

ment van de gebeurtenissen 7 jaar oud en wonend met zijn ouders en broer in Elst, vertelt zoveel jaren nadien:

*Zondag 17 september 1944
Hevige bominslagen ten noorden en ten zuiden van Elst. Boven Heelsum en Wolfhere landen formaties zweefvliegtuigen. Weldra blijkt dat dit de aanvang is van wat werd genoemd "operatie Market-Garden". De volgende dag, bij het ochtendgloren, ontploft in het centrum van Elst een Duitse vrachtwagen geladen met munitie, wat later gevolgd door een zware explosie nabij het station. Het wemelt er van Duitse soldaten. Ze moeten de bruggen van Nijmegen en Arnhem verdedigen. Ook het naburige Driel ligt in oorlogsgebied en precies daar wonen de grootouders langs vaderszijde. Ze worden overgebracht - grootmoeder per kruiwagen - naar het meer zuidelijk gelegen en hopelijk veiliger Herveld. Het gerucht doet de ronde dat Elst weer veilig is, maar dat blijkt niet zo te zijn. Het ouderlijk huis is er geraakt door granaatvuur. Niet ver daar vandaan zijn twee Duitse motorrijders op een mijn gereden. Toevlucht gezocht bij de burens. Deze blijken al te zijn gevlucht. Dan maar gaan schuilen in hun geïmproviseerde schuilkelder, een op*

manshoogte uitgegraven - dieper kon niet want grondwater - schuilplaats van een paar meter lang en anderhalve meter breed en afgedekt met balken met de uitgegraven grond er bovenop. Geeft een min of meer veilig gevoel maar of dit echt bescherming biedt tegen granaatvuur?... Hoe dan ook, daar de nacht doorgebracht want gevechten in alle hevigheid.

De volgende dag, geslopen naar een andere schuilkelder zo'n een 3 à 400 meter verder, beschutting zoekend in sloten en mansgaten. Meer ruimte daar, maar als laatst aangekomenen een plaatsje vooraan. Plots valt een Duits soldaat binnen, het geweer in aanslag. Gelukkig goed afgelopen want geen militairen aanwezig.

Later, eens het oorlogsgeweld wat geluwd, met een veilig gevoel in het hart te voet verder naar oma, de moeder van moeder. Niemand thuis. Dan verder geslopen over zowat 3 à 4 kilometer in sloten en greppels, geregeld gedwongen halt houdend voor kogelregens en granaat- of mortiervuur. Verschrikkelijke uren. Vermoeid en onder hoogspanning van de doorgestane angst van de moordende beschietingen, gearriveerd aan een grote landbouwschuur waar al een 30-tal mensen onderdak had gezocht. Na 6 weken verblijf aldaar en gezien de te gevaarlijk geworden toestand, met een legervrachtwagen naar Gemert in Noord-Brabant. Ingedeeld bij een familie D.J., maar de dag daarop weer weg want problemen door verschillend geloof. Dan, met vele anderen op transport naar de Philips-hallen in Eindhoven. En vandaar naar Aat waar taalproblemen. Vervolgens terecht gekomen in Geraardsbergen.³

Hoe schoon op wereld⁴... dat mooie Geraardsbergen

Welke indruk maakte Geraardsbergen op de Nederlandse vluch-

2. Stadsarchief Geraardsbergen (= SAGer), *Zorg voor Nederlandse vluchtelingen 1944-1945*, brief de dato 2 januari 1945 van de stad Geraardsbergen gericht tot het "Ministerie van Ravitailleering, Dienst Visch- en visscherijproducten". - Brief de dato 14 maart 1988 van J.W. Pieper uit Harderwijk.
3. Privéarchief P. Vanden Driessche uit Geraardsbergen: Notitie 'Onuitwisbare herinneringen' door H. Willemsen. - SAGer, Brief de dato 14 maart 1988 van J.W. Pieper uit Harderwijk.
4. 'Hoe schoon op de wereld...' is de aanzet van een melodieuze lied uit de operette 'Op de purperen hei' van Armand Preud'homme (1904-1986). Op deze prachtige melodie is een tekst geënt geldend als het lied van de Maastrichtenaars. Het wordt vaak opgevoerd en door de aanwezigen meegezongen in sommige muziekprogramma's gebracht door André Rieu.

telingen? We laten een onbekende auteur die "onzen medewerker te Opheusden" wordt genoemd aan het woord ⁵:

Mooier streek dan in het land van Guido Gezelle zou men moeilijk kunnen vinden. Idyllisch kronkelt zich de rivier de Dender door het lieflijk heuvellandschap 'de Vlaamsche Ardennen'.

En dan tegen 'de Oude Berg' ligt het typisch Belgisch stadje met hoog op den berg het groote Christusbeeld, 'het Heilig Hart', dat zijn handen beschermend en regerend over de stad en haar bewoners uitspreidt.

Een van de meest interessante en schilderachtige hoekjes uit het land van Geeraardsbergen was wel den Oudenberg, een heuvel die zich tot 110 meter boven het peil van het zeewater verheft.

Het merkwaardigste van den Oudenberg was wel dat zich bovenop de heuvel een vijver bevond, waar altijd water in stond, zelfs bij den droogsten zomer, als vele waterputten in de stad en de omliggende gemeenten uitgedroogd waren.

Aan den Oudenberg zijn verscheidene sagen verbonden ⁶. Het voornaamste overblijfsel is wel het feest van Krakelingen en Tonnekenbrand. Op de 1ste zondag van de Vasten, om 2 uur, gaan ieder jaar de geestelijke en burgerlijke overheden van de stad, met muziek voorop, en een hele menigte nieuwsgierigen, stoetsgewijze naar de top van den Oudenberg. Daar drinken deze overheidsbekleeders allen beurtelings uit dezelfde schaal gevuld met wijn waarin een klein vischje zwemt. Na de plechtigheid gaat men over tot het werpen van ronde koeken (krakelingen) van ongeveer 10 cm doorsnede. Een duizendkoppige menigte verdringt zich dan rondom het laagste punt van den Oudenberg om krakelingen te vangen. Zoowel kinderen als groote mensen worstelen dan om toch maar een koek machtig te worden. 's Avonds wordt

Koningin Elisabeth kwam op 2 december 1944 naar Geraardsbergen (verz. Johan François). Deze gebeurtenis werd nog even in de kijker gezet in het weekblad 't Spuwerke van 6 november 2000 (zie volgende pagina).

op den Oudenberg een tonneken met pek aangestoken. Dit pektonneke wordt betaald door de Belgische stad Bergen (Mons). Dit feest is de herinnering van de bevrijding van de stad Geeraardsbergen die in 1380 door Walter van Edingen belegerd werd. Gedurende de belegering brak in de stad weldra hongersnood uit, zoodat ten einde raad de bewoners overlegden wat te zullen doen. Men kwam toen op het zonderlinge idee alle mondvoorraden die nog aanwezig waren, over de muren voor de voeten van de beleagnaars te gooien om te kennen te geven dat ze ondanks de belegering toch niet om voedsel verlegen zaten en zelfs de vijand nog van voeding konden voorzien. Dit had zoo'n terugslag op de gemoedstoestand van de belegraars dat Walter van Edingen besloot het beleg op te breken. Walter blies de aftocht en Geeraardsbergen was gered. De overwinning werd bekend gemaakt

door het aansteken van een groot vuur op den Oudenberg. ⁷

De Oudenberg is een druk bezocht belevaartsoord. In de kapel staat het mirakuleuze beeld van O. L. Vrouw van den Oudenberg. Vele marmeren platen getuigen van de vele gunsten die onze H. Moeder aan vele harer aanroepers heeft geschonken. Dagelijksch zijn er menschen die komen neerknielen voor het beeld van O. L. Vrouw van den Oudenberg. Vooral in de meimaand is er een grote volkstoeeloop.

Voor de Betuwnaren die aan vlakke wegen gewoon waren, was het niet makkelijk den Oudenberg steeds te bestijgen. Het was steeds klimmen en nog eens klimmen. Vanaf den top van den heuvel had men een schitterend gezicht over het panorama der stad Geeraardsbergen en bezochten velen de vijver, de kapel en de ronde oriëntatietafel, met daarnaast de kolom van een oude stadspoort.

5. N.N., *Volk in nood...*, op. cit., p. 55, 56, 77, 78.

6. Over en in verband met Geraardsbergse sagen, zie desgewenst Anne-Marie Vanden Herrewegen, *Geraardsbergen volkskundig bekeken in sagen, legenden, liederen, gebruiken, volksrecht en volkskunst*, Tielt, 1977.

7. Dit verhaal steunt op een legende en strookt niet met de waar gebeurde feiten. Zie hierover G. Van Bockstaele, L. De Cock, A. M. Vanden Herrewegen, *Krakelingen en Tonnekensbrand in Geraardsbergen, een eeuwenoud verhaal*, Geraardsbergen, 1994. Dit boek werd bekroond met de Wilfried Grauwelsprijs, een van de voornaamste prijzen voor volkskunde en heemkunde in Vlaanderen.

Koningin Elisabeth bezocht Nederlandse oorlogsvluchtelingen

GERAARDSBERGEN - Lezer Albert De Taeye (68) uit de Frans Renswijk bezorgde ons een verhaal dat hij als twaalfjarige knaap op het einde van de tweede wereldoorlog meemaakte toen honderden vluchtelingen uit Nederland door Geraardsbergse pleeggezinnen werden opgevangen.

Vooraf dienen we de situatie te schetsen. Toen een groot gedeelte van ons land eind september 1944 was bevrijd was de oorlog voor Nederland nog helemaal niet achter de rug. Na de slag bij Amhem begon voor onze noorderburen de dramatische "hongerwinter" onder de Duitse bezetter. Om de bevolking - in de eerste plaats vrouwen en kinderen uit de Betuwe, tussen Rijn en Waal - zoveel mogelijk uit hun ellende te redden organiseerden de geallieerden twee evacuatieacties: de eerste eind oktober, de

volgende een maand later. In totaal zouden in die periode meer dan 10.000 Nederlandse vluchtelingen hun land verlaten en hier een onderkomen vinden in de regio tussen Geraardsbergen en Erembodegem...

We laten A. De Taeye aan het woord: "Op een kille regenachtige winteravond klopte een Geraardsbergse scout bij ons thuis in de Adamstraat aan. Hij was vergezeld van vijf Nederlandse vluchtelingen: drie kinderen, hun moeder en hun grootmoeder voor wie hij op zoek was naar onderdak bij een welstellende dame uit de Adamstraat.

Mijn grootmoeder Anastasia Merckaert, die begreep wie hij bedoelde, trok er met de vluchtelingen heen maar -waarschijnlijk omdat ze er zo sjofel uitzagen- kon de dame hun geen onderdak verschaffen.

Spontaan stelde mijn

grootmoeder haar woning ter beschikking. Ons huis was niet groot: twee slaapkamers en een mansardekamer. De enige grote ruimte was de herberg die grootmoeder uitbaatte en waar de Nederlandse vluchtelingen zich mochten vestigen.

Toen de familie een maand later nog het gezelschap kreeg van de drie broers en hun vader zouden we dus in totaal negen vluchtelingen te gast hebben tot mei 1945..."

"Tijdens de winter 1944-1945 kwam koningin Elisabeth een bezoek brengen aan de Nederlandse vluchtelingen in Geraardsbergen. Ook bij ons zou ze aan huis komen: er stonden rijkswachters en een massa volk voor onze deur waar wij, op ons paasbest, de koningin zaten op te wachten. Vergezeld van burgemeester Guillaume De Nauw deed de koningin hier

die dag een aantal Nederlandse vluchtelingen-families aan, maar bij ons is ze niet gekomen. Mijn grootmoeder schreef die "vergetelheid" van onze burgemeester toe aan een politiek misverstand tussen haar en De Nauw. Enkele dagen later is er een delegatie van het koninklijk Hof zich bij ons thuis komen verontschuldigen" aldus nog A. De Taeye.

"Toen de Nederlandse familie in april 1945 haar pleeggezin in de Adamstraat verliet kon het normale leven hier hememen: de herberg, die heel die tijd de verblijfplaats was voor de vluchtelingen en zodoende nog weinig als gelagzaal voor de klanten had gediend, kon opnieuw zijn deuren openen". Tot zover het relaas van de heer De Taeye.

Albert Schrever

Onze stadsgenoot Albert De Taeye (° 1932) maakt gewag van negen geëvacueerden die bij zijn grootmoeder Anastasia Merckaert een thuis vonden. Dit verhaal klopt. Anastasia betrok het pand met huisnummer 4 in de Adamstraat. De negen behoorden tot de families Staffelen en Vink. Het ging meer in het bijzonder om Jan Staffelen, Hendrika W. Staffelen-Vink, Jacobus Staffelen, M. Staffelen, Jenneke Staffelen, J. Staffelen, Maartje Kooij-Vink, C. J. Vink en Jan Vink. De eerste 6 verbleven er vanaf 28 november 1944. De laatste 3 kwamen er op 6 januari 1945 bij⁸.

Het leven in hun tijdelijke thuis

Naast een dak boven het hoofd, moest er brood op tafel komen. Zo is dat. In die tijd waren levensmid-

delen, steenkolen enz. nog op de bon, met andere woorden men had recht op een maandelijks rantsoen. Voor de maand december 1944 bijvoorbeeld ging het om 9 kg brood, 150 gr boter, 300 gr margarine, 1050 gr vlees, 900 gr confituur, 1 kg suiker, 15 kg aardappelen. Was er dan geen melk voorzien? Toch wel maar hier gold een verschillende maatstaf al naargelang de leeftijd. Kinderen tot de leeftijd van 8 jaar hadden recht op een halve liter en deze tot 18 jaar een kwart liter per dag. Op het vlak van de financiën kreeg elke geëvacueerde 30 frank per dag. Hiermede moest men het rooien om in het levenonderhoud te voorzien, terwijl voor de huisvesting in een gastgezin niets werd aangerekend.

De tijdelijke integratie van de Nederlanders in de leefwereld van

Zuid-Oost-Vlaanderen zal wel in de hand zijn gewerkt door onze gemeenschappelijke taal hoewel het veralgemeend gebruik van het lokale dorpsdialect dan weer en gedurende zekere tijd voor Babylonische spraakverwarring zal hebben gezorgd zoniet toch als een rem hebben gewerkt.

Gezien het tijdelijk karakter van hun verblijf in Vlaanderen, ligt het voor de hand dat deze mensen erover hebben gewaakt hun eigenheid maximaal af te schermen en veilig te stellen. Dit kwam onder meer tot uiting op het vlak van onderwijs met eigen scholen, op het vlak van godsdienstbeleving, op het vlak van de communicatiestroom onder de vluchtelingengemeente; wat dit laatste betreft is het bestaan vermeldenswaard van drie (misschien waren er meer?)

8. SAGer, *Zorg voor Nederlandse vluchtelingen 1944-1945*.

eigen weekbladen, namelijk *Eigen geluiden* voor de katholieken, *In de verstrooiing* voor de protestanten en *Leve Holland* voor de Nederlandse vluchtelingen die in Denderwindeke (thans een deelgemeente van Ninove) verbleven.

Vanzelfsprekend kon deze evacuatie de grote levensgebeurtenissen niet tegenhouden. Zo onder meer voor de zwangere vrouwen die, toen het moment aanbrak, hun kind baarden net zoals ze dit zouden gedaan hebben in de Betuwe. En zo gebeurde met een 25-tal kindjes die hier het levenslicht zagen:

In Geraardsbergen-centrum:

25 december 1944: Johannes, zoon van J.A. Geluk-Bunt
26 december 1944: Johanna, dochter van J. van Dijk-Huibers
20 februari 1945: Maria H., dochter van J. Lozekoot-Frentz uit Elst
2 maart 1945: Adele M., dochter van H. van Rechteren-Vissers
17 maart 1945: Albert M., zoon van A. M. Hermse-Gelderblom
27 maart 1945: Maria Antoinette, dochter van A. Doeze Jager-Vink
15 april 1945: Johanna A. A., dochter van H. Besselink-Leenders uit Elst
29 april 1945: Jan, zoon van M. van Eldik uit Valburg

In de huidige deelgemeenten:

Grimminge:
26 april 1945: Margaretha H. M., dochter van T. Jacobs-Geutjes uit Lent
Idegem:
31 december 1944: Johanna R. M., dochter van J. van Ekeren-Pegel Moerbeke:
17 februari 1945: Hilaria M. A. J. R., dochter van G. J. Berns-Spee
13 april 1945: Johannes W., zoon van M. H. W. van Dulm uit Herveld
19 april 1945: Johannes Derk, zoon van D. J. Cornelissen-Janssen uit Valburg
22 april 1945: Arend, zoon van A.

Roelofsen-Jansen uit Opheusden

22 april 1945: Marinus D., zoon van G. C. Deelen-Van den Brink

Nederboelare:

20 januari 1945: Leonieke G., dochter van L. Gaertner-Degen

5 februari 1945: Hermanus J. L. G., zoon van G. Willemsen-Ketels Onkerzele:

18 januari 1945: Leopold E. N., zoon van W. P. M. Sanders-Vander Logt

Ophasselt:

24 februari 1945: Beatrix L. A., dochter van S. de Bruyn-Doelman uit Lent

28 maart 1945: Johannes A. L., zoon van J. H. Rikken-Klein uit Lent

Schendelbeke:

22 februari 1945: Geertruida, dochter van L. van Brummelen-Vander Hoek

Viane:

17 januari 1945: Tonny, zoon van W. Scheerder-Krijnen

21 februari 1945: Peter T., zoon van C. M. A., Gaasbeek-v. d. Kolk uit Randwijk

25 april 1945: Hendrika E. Th., dochter van H. Stokman-Kusters uit Driel

Zandbergen:

28 december 1944: Cornelia R., dochter van M. Schuiling-Peters Geboorteplaats?

10 januari 1945: Maria, dochter van A. van Kempen-Barends

9 februari 1945: Theodorus, zoon van J. Janssen-Peek uit Haalderen

Voor de in Moerbeke geboren Johannes Cornelissen kreeg het feit in België geboren te zijn wel een nare nasleep. Hij werd later in zijn land gezien als een halve Belg. Dit stoorde hem niet want verduidelijkte hij *'Ik ben geen Belg maar het volk trekt me wel aan. Altijd vrolijk, met een Bourgondische inslag. Ik verschil van mijn broer. Het is het verschil met hier'*. Maar hoe kwam het dat hij doorging voor een halve Belg? Cornelissen werd geboren op 19 april 1945. In de geboorteakte staat zijn doopnaam Johannes wel als Joannes (zonder h) geschreven wat niet gebruikelijk is in Nederland. Dit euvel ging ongemerkt voorbij tot hij in 1969 ging trouwen. De bevoegde Nederlandse ambtenaar vond dit niet kunnen omdat de letter 'h' wel voorkwam in de Nederlandse documenten. Er stond hem dus niets anders te doen dan in Geraardsbergen een en ander in het reine te gaan trekken... En zo geschiedde. Maar tussen 1969 en 1995 ging Cornelissen meer dan eens terug naar Geraardsbergen, meestal voor de begrafenis van een familielid van het gastgezin uit de tijd van toen. *'We gingen dan alle kenissen af om te praten. We hebben nu vooral te maken met de kleinkinderen, de*

Taalrubriekje. En nog veel meer...

Zeker, we spreken en schrijven in Noord en Zuid dezelfde taal. Maar toch spreken en schrijven we ze niet steeds op een identieke manier, wat in het slechtste geval voor wat misverstanden kan zorgen maar in het beste een verruiming van de woordenschat. Dit laatste komt tot uiting in een cursiefje van de hand van predikant O. Norel* gewijd aan het in Nederland ongebruikelijke “kuisen”, een woord dat door de dominee, *noblesse oblige*, evenwel dadelijk gelinkt wordt met het algemeen gekende begrip “kuisheid”. De puntjes worden dadelijk en zonder omwegen op de i gezet. En we lezen:

Onze woordenschat is hier in België verrijkt. Het woord “kuischen” kenden wij voor een half jaar nog niet en nu kennen en verstaan wij het allen, wij gebruiken het zelf en ik denk, dat wij het straks in Holland nog vaak zullen gebruiken als wij elkaar aan den grooten kuisch vinden.
Het zal in vroeger tijd ook in Noord-Nederland gangbaar zijn geweest, maar bij ons is het in onbruik geraakt. Wij hebben het nog maar in eene beteekenis overgehouden: wij spreken nog van kuischheid en dan bedoelen wij reinheid van zeden.

Eigenaardig, dat het zich juist daar gehandhaafd heeft. Het is, alsof men daarmee wilde zeggen: de reinheid van ons huis en van onze kleding en van de schalen waaruit we eten, het heeft alles z'n waarde, maar feitelijk is er maar één reinheid, één kuischheid waaraan alles hangt en dat is de kuischheid van het zedelijk leven! Het is goed, dat wij hier zoveel over kuischen hooren spreken. Maar laat ons dan altijd weer denken aan den zin, waarin wij zelf het woord nog hebben. Vooral nu! Het is alsof tegenwoordig alles maar kan en mag. Vinden de ouders goed alles wat de kinderen zich veroorloven? Of weten de ouders het niet? Of hebben ze niets meer over hun kinderen te zeggen? Al hadden wij het woord niet, wij, Hollanders, hebben altijd veel voor het kuischen gevoeld. Het woord hebben wij wel en de zaak? Er wordt ergens in den bijbel gesproken over de verhouding van mannen en vrouwen; er wordt op aangedrongen die zoo goed mogelijk te houden, “opdat uwe gebeden niet verhinderd worden”. Reinheid en geestlijke kracht hooren bij elkaar. “Scheep mij een rein hart, o God, en vernieuw in het binnenste van mij een vasten geest. (Ps. 51-52)”.

* Weekblad *In de Verstrooiing* nr. 18, 21 april 1945.

rest is overleden’, aldus de man. In 1995 was hij hier voor het laatst. Hij was namelijk een van de vijf in Geraardsbergen geboren Nederlanders die waren uitgenodigd bij de onthulling van een gedenkplaat op het Holland-monument aan de Groteweg in Overboelare.⁹

Maar wie was bij wie en waar?

Een van de eerste vragen die velen onder ons gaarne willen beant-

woord zien is: “bij wie vonden deze mensen een tijdelijke thuis?”. Voor de toenmalige stad Geraardsbergen (vandaag Geraardsbergencentrum) is het makkelijk te achterhalen. In het stadsarchief bevinden zich meerdere documenten evenals steekkaarten per gastgezin¹⁰. Voor de huidige deelgemeenten blijkt dit alles behalve evident te zijn omdat het archief ter zake zoals het register der vluchtelingen meestal niet bewaard is in het ge-

De geëvacueerden zorgden regelmatig voor ontspanning. Op de illustratie de organisatie van een gezellige avond in Ophasselt.

9. *De Gelderlander* van vrijdag 3 december 2004.

10. SAGer, Zorg voor Nederlandse vluchtelingen 1944-1945.

In het huidige Geraardsbergen-centrum werden ca. 1.000 geëvacueerden¹¹, geplaatst bij de zowat 250 hierna volgende gastgezinnen (toenmalig huisnummer tussen haakjes):

Abdijstraat: zie Kloosterstraat

Adamstraat: Fam. Th. DE NUTTE (11); EVANGELIEHUIS (26); Anastasia MERCKAERT (4); L. PENNEWAERT (13); Leon VAN WIENENDAELE-GOOSSENS (9)

Boelarestaat: R. DE MOL (60)

Brugstraat: Jules ABE (21); Albert CIETERS (24); A. CIS (23); Fam. DE SMET (26); DE SMET-D'HONT (28); René DUO of DUHAU (12); Leon LAUWAERT (14)

Brusselsepoort¹²: M. DIERICK (6)

Buizemontstraat: Fam. (?) BEECKMAN (12); P. BEECKMAN (112); Emiel DE BLOCK (172); Frans DE BODT (111); Julien DE CLERCQ (29); Gustaaf DE ROECK (17); Zénon GHIJS (45); Leon HERNOU (149); Cyriel KAFKOT (211); M. MEGANCK (21); Cyriel OLIVIER (72); A. SCHAILLEE (33); J. SCHAILIER (297); Wed. Raymond SEGERS-VAN DER BEKEN (37); Wed. STROOBAND (74); M. TORREKENS (70?); Raphaël VANDERHAEGEN (86); F. VAN HOLDERBOURGIGNON (104); Eugene VAN LIEFFERINGE (78); Arthur VAN SNICK (204); Emiel VAN WAMBEKE (107); Wed. VIDTS (100); Fam. Amaat VYNCKE (171); Omer WILLEKENS (138)

Collegestraat: Victor DE LIL (1); J. DE NEIJS (13); Julien? VAN DEN DAELEN (24)

Denderstraat: Ferdinand DE SMECHT (1); J. FLAMANT (23)

Dierkoststraat: zie Kapellestraat

Duivenstraat: J. MORRE (3 en 5)

Edingsesteenweg¹³: Richard VAN VAERENBERG (14)

Edingsestraat¹⁴: Camille DESMECHT (90?); C. VAN DER HAEGEN (64); Emile VAN DER HAEGEN (67)

Franz Renswijk: Gilbert DE BECK-VAN HOLDER (20)

Gaffelstraat: Wed. COESSENS-MAURUS 74; Gaston DE LAETER (7); M. MAURUS (76); A. VAN DE WALLE (41)

Gasthuisstraat: Cyriel BORREMANS (77); Albert DE L'ARBRE (55); R. FISCHLOWITZ (53); Mevr. HAEGEMAN-MAQUESTIAU (49); HOSPITAAL; Wed. LIOTTIER (211); Robert MAQUESTIAU (45); Leon PAUWELS (12); Emile RATEAU (62); J. VAN DEN HAUTE (79); R. VAN LIEFFERINGE (15)

Gentsestraat: Albert CAEYLDE (88); A. DAVER (53); Kamiel FLAMANT (65); Leon LOUBIN (61); Clothilde MAES (10)

Grotestraat: F. COSYNS-MAQUESTIAU (14); Edmond DAVER (32); J. FRANCEUS (67?); Richard GOSSEYE-SOLLIER (22); Victor KIEKENS (8); Camiel LION (48); R. VAN CAUWENBERGHE (3); C. VAN COETSEM (49); C. VAN DE PONSEELE (50); E. VAN DER STOCK (47); Charel WILLEMS (54)

Hunnegemstraat: J. CATTELAINE (25); Wed. A. DE SCHUITENEER-DE TAYE (30); Henri JOURQUIN (48)

Kaai: Marcel DE CAN (7)

Kapellestraat¹⁵: Georges CNUDDÉ (17); Lucien MONNIER (27)

Karmelietenstraat: Georges

CNUDDÉ (17); G. DAVER (32); Dom. DEWOLF (47); C. DURANT (36); G. HELLEBOSCH (49); Gaston NEIRINCK (54); G. VAN DE MAELE (40); Cyrille VERMEER (28)

Kattestraat: Frans COPPENS (13); A. DE BOE (20); P. DE PORTEMONT (9); Dr. G. FLAMEE (1); HOSPITAAL (zusters); H. HARTKLINIEK; J. MEYSKENS (9); Fritz NEYBERGH (3); Alfons RAMAUT (28); Isidoor VAN ONACKER (64)

Klein Frankrijk: Kamiel BOURGEOIS (18)

Kloosterstraat¹⁶: Richard BORREMANS (35); Guillaume DE NAUW (33); Leon DE ROECK (3); R. DIERICK (6); Wed. O. DURANT (28); leegstaand huis MAES (2); Arsène VAN DEN DRIESSCHE (19); Camiel VAN LAEREN (29)

Kloostermeersstraat: C. PLETINCKX (30 en 32)

Lessensestraat: Fam. ABE (96); Mej. DE CLERCQ (34); G. DE HENAU (137); Em. DE MAN (29); Wed. DE VLAMING (139); Mevr. FONTAINE (37); Victor HOEBEKE (30); M. NECHELPUT (129); Theofiel PANIS (60); Charles PETIT (24); H. VAN DEN BULTEN (127); Wed. Th. VAN DEN HERREWEGE (131); Georges VAN DE PONTSELE (57); Willem(?) VAN DER ELST (117); Wed. VAN LIEVERINGHE-DANEELS (43)

Markt: Charlotte BOUDEWIJN (45); A. DE SPIEGELEER (36); Mej. A. GROENINCKX (13); Victor MANNAERT¹⁷ (34); Karel TIREZ (32); C. MORRE (44); Theofiel VAN HOLDER (45); Honoré VAN MELLO¹⁸ (51); Wed. Victor VAN

11. Wij beschikken over de naam van wie bij welk Geraardsbergs gastgezin vertoefde. Te verkrijgen op eenvoudig verzoek via e-mailadres mvtger@telenet.be.

12. De Brusselse Poort bestaat niet meer als straatnaam. De Kloosterstraat en Brusselse Poort zijn sindsdien de Abdijstraat geworden. Vanaf de Vesten is dit de Oude Steenweg. Toch is er enige verwarring want de Abdijstraat (vroegere Brusselse Poort) loopt aan de rechterzijde, voor wie van beneden naar boven gaat, tot op de hoek met de Vesten. Maar aan de overkant, linkerzijde voor wie van beneden naar boven gaat, begint de Oude Steenweg een heel stuk lager. (e-mail van 1 oktober 2014 van erfgoedambtenaar Jan Coppens)

13. Vandaag Zonnebloemstraat.

14. Vandaag Weverijstraat.

15. Vandaag Dierkoststraat.

16. Vandaag Abdijstraat.

17. Victor Mannaert was de pastoor-deken van Geraardsbergen en bij hem was B.J.A. Kemme, de Nederlandse kapelaan, gelogeerd.

NIEUWENHOVE (10); Fam. (?) ZOLLER (13)

Molenstraat: Albert NEUCKERMANS (?); Wed. ABSALON (2); H. COENEN (25); Alexander TINNEL (37)

Nieuwstraat: Wed. DE CLERCQ (19); Th. DE FROY (12); G. DE TURCK (41); Oscar DE WETTER (33); Al. LOSSE of LOSSEZ (24); Mej. Marie LOSSEZ (14); Gez. NEUCKERMANS (28); Fam. VAN DEN BERGHE (57); Wed. A. VAN DEN HERREWEGHE-DE LENS (52)

Oudenaardsepoort : Sjull (Jules?) SPITAELS (18)

Oudenaardsestraat: Jean ANTHEUNIS (28); P. DE MEERSMAN (6); J. DE RUYVER (20); Julien D'HERDE (27); Vincent DIERICX (24); L. NEYBERG (41); V. OLSSON (14); D. RISSELIN (43); J. VAN DEN BOSSCHE (5)

Oudesteenweg: Fr. BEECKMAN (35); Emiel(?) of Cyriel(?) COLLIJNS (15); Catrien DE BOE (65); Emiel DE CLERCQ (60); P. DE WITTE (11); V. FOSTIER-MEERT (87); Camiel VAN HOVEN (29); Albert VAN LUL (21)

Pachtersstraat: Jacques DE ROECK (9); Marie Cl. DE VOS (64); Gustaaf GERAIN (68); Wed. VAN DEN HERREWEGHE (30)

Papiermolenstraat: Charles DE POORTERE (31); Remie VAN BELLE (85); A. VAN DE CATSIJE (23)

Pateelstraat: Jean DE SCHUYTENEER (53); A. MATTHIJS (17); Isidore MICHEL (29); A. SCHAILLEE (27)

Penitentenstraat: Karel WATERINCKX (20)

Reepstraat: Adrien DE SMET (77); Julia HOOGSTOEL-DE PRIL (17); Theodoor SPITAELS (57); Isidoor VAN HENDE (43)

Sint-Adriaansstraat: Arthur DE CLERC (1); Jean QUINTELIER (21)

Sint-Annastraat: Octaaf DIERICKX (41); Emiel PIRREUX (43); Julien PIRREUX (35)

Stationsplein: Julius DE BLOCK (19); Wed. Gustaaf DE CLERCQ

(26); P(?). DE LIL (8); Edw. LION (2); Gustaaf MERCKAERT (10); Gustaaf VAN DEN BERGHE (35); Mevr. VAN DER SCHUEREN (17)

Steenstraat: Walter CLEPPE (55); C. DE VLAMINCK (77); Charlotte GEERTS (61); Victor HERRE-GODTS (53); Benoît MACHTELINCKX (27); Leon MANGHELINCKX (19?); Dokter OLEMANS (65); Sjaak VERDONCK (69)

Verbrandhofstraat: Albert DE CLERCQ (3)

Vesten: Jules BIJL (64); Wed. DE TAYE (56); Benoit DE TEMMERMAN (72); H. FLAMANT (11); Gerard HIEUWMA (13); Louise HUWE (wwe. Van den Bossche) (3); Gez. SCHAILLEE (36); René VANDE PONSELE-MONSEUR (110); Hugo(?) WITTENBERG (80)

Vredestraat: Madeleine D'HAESE (1?); A. MOLLAERT (41); Fr. VAN BOC(K)STA(E)LE (53); Germaine VAN DE CATSEYE (23); N. VAN DEN BERGHE (13); (Emma?) VAN DEN BULTEN (39); Gez. VAN DE WALLE (21); Vic. VERSCHAFFEL (44); A(rthur) PAUWELS (56)

Warandestraat: P(?). DE LIL (48?); Margriet ROMBOUT (28); M. VAN DE BECKEN (39); A. VAN DER BEKEN (1); Alfons UYLENBROECK (48?)

Wegvoeringstraat: E. DAVER (15); (?) DE BRUYNE (7)

Weverijstraat: zie Edingsestraat

Wijngaardstraat: F. BORREMANS (35); P. DE BODT (6)¹⁸; Mevr. DE BOE (25); Omer DE BOE (27); Mevr. DE BRUYNE (26); Georges DE MOYER (50); Edmond HOOGHUYS (32); Frans LEROI(?) - BASSELIER (66); Camiel LION (48); A. M. PAUWELS (53); Notaris RENS (19); K. STEPPE (3); Augusta VAN TRIMPONT (18); Alfons VERBRUGGEN (16)

Zonnebloemstraat: zie Edingsesteenweg

Onder de kop 'Wegwezen...' in het begin van dit artikel, wordt, als het ware in telegramstijl, het waargebeurde verhaal gebracht

van wat zich voordeed in Elst op zondag 17 september 1944 en de daaropvolgende weken tot en met de aankomst van de verteller in Geraardsbergen. Het was het verhaal van het echtpaar Bernardus Willemsen/Gerritje Tap en hun 2 kinderen onder wie de toen zevenjarige Herman (Hem), de auteur van, 'Onuitwisbare herinneringen', een notitie van 3 bladzijden met het relaas van hun wedervaren. Toen de Willemsens in Geraardsbergen arriveerden, kregen ze onderdak in een routehuis van de Belgische Spoorwegen in Schendelbeke. *'Wat ik me als kind nog herinner, dat het daar, om het netjes te zeggen, verre van proper was. De nachtemmer deed overdag dienst in de keuken, waar men ook een schaap slachtte en uitbeende'*, aldus Hem. Toch was er ook iets positiefs aan deze locatie. Telkens als een trein in aantocht kwam, gingen Hem en zijn broer Theo langs het spoor staan want de militairen gooiden chocolade en koekjes.

Na een tiental dagen zoeken naar een ander adres, kwamen de Willemsen omstreeks half november terecht bij het gezin Arsène Van den Driessche in de Kloosterstraat nr.19 (thans Abdijstraat). En Hem getuigt: *'Deze familie was voor ons de reddende engel. Ons gezin heeft het daar in de toch moeilijke tijd goed ervaren. Het was voor ons een thuis. We konden samen goed opschieten met elkaar. Daar zijn we de familie Van Den Driessche nog heel dankbaar voor en denken nog vaak terug aan die tijd'*. Eens terug in Nederland werd over de oorlog niet veel gesproken, *'maar over het gezin in België en over "Madam" (= mevrouw Van Den Driessche) werd met veel dankbaarheid, voor de goede opvang, gepraat'*. Met deze woorden sloot Hem of Herman zijn notitie af.

De Willemsen keerden begin mei 1945 terug naar de Betuwe. Maar aan de oorlog hadden ze behalve veel herinneringen ook vrienden

18. Bij Honoré van Mello was dominee O. Norel gehuisvest.

19. Het betrof een leegstaand huis in de Wijngaardstraat toebehorend aan P. De Bodt uit Onkerzele.

Rouwbrief van Bernardus Willemsen

overgehouden. Dit benadrukten ze toen ze door de lokale krant in 1986 werden geïnterviewd naar aanleiding van hun gouden huwelijksjubileum: *'Wij waren namelijk naar België geëvacueerd. In Geraardsbergen werden we opgevangen door verschrikkelijk aardige mensen. Het is net of ze familie van ons zijn. De ouders zijn inmiddels overleden maar met de kinderen hebben we zulke goede contacten dat die deze week op het gouden feest van de partij zullen zijn'*, aldus meer dan 40 jaar nadien Bernhard en Geritje Willemsen.²⁰ Geritje Tap is overleden in oktober 1988 op 77-jarige leeftijd. Haar man, Bernardus Willemsen, volgde in november 1996 en hij was 84 jaar. De Van Den Driesche's woonde de rouwdienst in Elst bij.

Dit verhaal van een Nederlandse oorlogsvluchteling over zijn verblijf bij een Geraardsbergs gastgezin kan doorgaan als één van de vele gelijkaardige gevallen. Laten we even gaan snuffelen in de Nederlandse pers uit 2004, dit is 60 jaar na het begin van de evacuatie uit de Betuwe. In de krant *De Gel-*

derland van 10 september 2004 vonden we een noemenswaardig artikel onder de kop *'Geëvacueerd in Geraardsbergen'*. Noemenswaardig onder meer omdat het gaat om een dubbelgesprek tussen de 91-jarige Paula Hellebosch, weduwe Ferdinand de Smecht, uit Geraardsbergen en de 75-jarige Alie van den Brink, echtgenote Van Dijk, uit het Betuwse dorp Hemmen.

Alie was destijds 15 jaar en de jongste dochter van drie van het echtpaar W.J. van den Brink x Wilhelmina van de Scheur. De andere twee dochters waren de 19-jarige Wilhelmina of Mien en de 17-jarige Johanna of Annie. Bij hun aankomst in Geraardsbergen vonden moeder Wilhelmina en haar dochters onderdak bij 2 dames. Het duurde echter niet lang of Wilhelmina vond het daar niet prettig met haar dochters. Het kwam haar voor dat er toch wat teveel mannen over de vloer kwamen... Het toeval wou dat ze de toen 31

jaar oude Paula Hellebosch tegen het lijf liep. Ze kwam ze tegen op straat en ze was er in gezelschap van een Hollandse kennis zodat een gesprek als vanzelf op gang kwam. *"Jullie komen met mij mee"*, zei Paula nadat Wilhelmina ze haar verhaal had gedaan en meteen stuurde ze een paar scouts op pad om hun spullen op te halen. Veel spullen hadden de vluchtelingen eigenlijk niet, hun hele hebben en goed beperkte zich tot wat kledij. Paula woonde toen met haar man en hun 3 kleine kinderen in de Denderstraat, in het pand nr.1. En daar vond moeder Wilhelmina met haar drie dochters en een tweetal maanden nadien ook vader Van den Brink, een ware thuis. *"De hartelijkheid, dat is me het meest bijgebleven van die tijd. Ze gunden ons alles"*, aldus Alie die toegeeft later pas echt te hebben beseft wat deze mensen voor hen hadden gedaan. *"Ik ben bang dat we niet dankbaar genoeg zijn geweest"*, mijmert ze...

Monument van de Betuwnaren. De Goferdingse Betuwnaren waren dermate erkentelijk dat ze hun gastgemeente begiftigden met een mooi monument met volgende tekst: *"Wij hebben hier geen blijvende stad maar wij zoeken de toekomstige (Heer. 13, vers 14). Geschenk aangeboden door de Hollandsche geëvacueerden aan de gemeente Goferdinge"*. (Verz. Thomas van Trimpont)

20. *De Betuwe* van 22 mei 1986, artikel *'Echtpaar Willemsen-Tap 50 jaar getrouwd'*.

Een 40-tal gezinnen bevond zich in Ophasselt en 21 gezinnen in Moerbeke. Er waren 385 geëvacueerden in Atembeke, Onkerzele, Nederboelare, Viane en de huidige Ninoofse deelgemeente Voorde. In Grimminge vonden 50 geëvacueerden een onderdak, in Overboelare waren het er 267 en nagenoeg evenveel in Schendelbeke. In Denderwindeke, een andere deelgemeente van het actuele Ninove waren 54 gezinnen ondergebracht en in Steenhuize, een deelgemeente van het huidige Herzele 40.

Goeferinge

Net als in de overige deelgemeenten van het huidige Geraardsbergen waren ook in Goeferinge tal van Betuwnaren gelogeerd. Ook daar voelde de hele bevolking zich betrokken bij deze grootschalige solidariteitsactie. Een grote groep vond een onderkomen in Sint-Bartel. En voor wie nu zelf een kinderrijk gezin had, was dit blijkbaar geen reden om zich afzijdig te houden. Zo bijvoorbeeld de familie Gustaaf Vanden Berghe die Beppie, een alleenstaand meisje uit Dodewaard, al die tijd geborgenheid gaf.

Het inmiddels verdwenen gedenkteken uit Goeferinge bevond zich op het prieeltje gelegen aan de Kerkstraat, thans Kastanjestraat tussen het kasteel Van der Linden (het zogeheten bovenkasteel) en de parochiekerk.

Naar verluidt werd het in 1972, na de fusie van de gemeente met de stad Geraardsbergen, afgebroken door de dienst openbare werken van de stad. Naar ons is verteld, moest deze materiële uiting van dankbaarheid wijken voor een bloemperkje...

De geëvacueerden die in **Grimminge** neerstreken, kwamen bijna allemaal uit Elst. Ze vonden een thuis bij de 29 hierna volgende

Het monumentje van de Goeferingse Betuwnaren gaf inspiratie aan kunstschilder Gustaaf Herregodts die het eind van de jaren 1950 penseelde in olieverf op triplexplaat. Wijlen Gustaaf Herregodts woonde aan de Dries (nu Goeferingeplein) in Goeferinge.

Dit schilderijtje van 60 bij 40 cm is in privébezit en geeft een vertrouwd tafereeltje weer van keuvelende oudjes gezeten op de bank. Ja, dit was de plek waar tal van senioren, onder wie "de oude peetjes van 't klooster", elkaar ontmoetten bij mooi weer om een babbeltje te slaan. De afbraak van dit monumentje was (is) voor velen een blijvende bron van ergernis.

gastgezinnen:

Juliette ANDRIES; E.H. BOGAERT; Georges BORREMANS; Remi CARION; René DE BOECK; Jules DE BOLSTER; (?) DE BRACKELEER; Kamiel DE BRACKELEER; Petrus DE BRUYN; Cl. DE CREMER; Arthur DE NUTTE; Alf. DE PELSMAEKER; Placide DUFFELEER; Remi GOESSENS; Alf. HAELTERMAN; Ach. NECHELPUT; Louis NECHELPUT; (?) NEUCKERMANS; Ernest SEGERS; Octaaf SEGERS; Alfons STEENHOUDT; Gustaaf STEENHOUDT; Jozef STEENHOUDT; (?) VAN CROMBRUGGE; Kamiel VAN EESBEECK; Adhémar SUNAERT; Emiel SUNAERT; Ghislain SUNAERT; L. VAN DAMME. Ook hier kennen we de naam van wie bij welk gastgezin een onderkomen vond²¹.

Het was een regenachtige en koude dag die 2de december 1944, toen 's namiddags een aantal vluchtelingen uit een groep van zowat 350, werd overgebracht naar **Nieuwenhove**. De anderen trokken naar Grimminge, Waarbeke en Zandbergen. In Nieuwenhove werden ze opgewacht en ontvangen in het dorpsschooltje door burgemeester en pastoor. Ze kregen er een kop soep, per hoofd een rond brood, suiker, thee, boter, kaas, corned beef evenals 20 kilogram kolen. Dit alles werd door de padvinders naar het adres van bestemming gebracht. Zo omschreef in haar dagboek ene mevrouw Radder²² de eerste kennismaking op de dag van aankomst in het dorp. Ze werd samen met Rieki, haar 10

21. Te verkrijgen op eenvoudig verzoek via e-mailadres mvtger@telenet.be.

22. Getypte versie van dagboek (1 december 1944 tot 15 maart 1945) van of toegeschreven aan mevrouw Radder.

Nederboelare liep niet achterop in het elan van solidariteit en net als in de overige gemeenten vonden ook daar tal van Betuwnaren een tijdelijke thuis. Op de foto de Betuwse familie Dekker met het gastgezin De Moor-Daver voor hun woning, de "Jan van Eyck", gelegen aan de Astridlaan. Op de voorste rij, v.l.n.r. Vera De Moor; Maarten Dekker gevolgd door nog 5 kinderen uit het gezin Dekker. Op de achterste rij, v.l.n.r. Margriet Daver; sigarenfabrikant Leon De Moor; mevrouw Bol (?) echtgenote Dekker; de heer Dekker. (Verz. Thomas van Trimpont)

maanden oude baby, goed ontvangen door haar gastgezin, een familie Van de Velde. Haar echtgenoot, B. Bloesma had dienst als wachtmeester bij de marechaussee²³ en was dus achtergebleven in Nederland. Noodgedwongen.

En alles verliep naar wens want de Van de Veldes zorgden goed voor hen. "Zij zijn dol op Rieki en we eten elke dag spek en eigen gebakken brood zoveel we maar lusten", noteert ze na een paar dagen verblijf. Maar... "Nieuwenhove is een dood gat waar niets te beleven valt. Een stenen weg, rest modderwegen. Klompen kwamen goed van pas". De sightseeing was blijkbaar ontgoochelend geweest...

Het dagboek van mevrouw Radder is eigenlijk een gedetailleerd verslag van haar verblijf in de vreemde omgeving typerend voor de diaspora, alléén met haar kindje en zonder nieuws van haar man. Ze noteert bijna dagelijks alle belangrijke en onbelangrijke beslommelingen en faits divers uit haar bestaan.

Haar leefwereld is afgestemd op haar baby. "Rieki veel koorts van

tanden", noteert ze op 13 december. "Veel beter", op 14 december. "Rieki uit de wagen gevallen, geschrokken maar verder niets aan de hand. Geen koorts meer", op 16 december. "Ik brei nog wat aan het pakje voor Rieki, dat al aardig opschiet", klinkt het op 17 december. En op zondagmorgen 18 december: "Rieki gewassen en mijzelf in teil. Guur weer. Rieki ligt met warme kruik in de (kinder)wagen bij de kachel. Ga nog wat breien".

Van zich wassen gesproken. Dit gebeurde eens per week. Er was geen sprake van stortbad of ligbad. Men beschikte over een zinken wasteil, een grote kom met hoge wanden die men vulde met water dat vooraf op de kachel werd opgewarmd. De zaterdagavond was gereserveerd voor de leden van het gastgezin. En dus waste zij zich op zondagmorgen "als ze naar de mis zijn", maar Rieki werd iedere morgen gewassen in deze teil en dat vond ze heerlijk. En zo vernemen we verder alles over Rieki die na verloop van weken een flinke peuter wordt en, een foto bekijkend, geleidelijk aan kennis maakt met het gezicht van haar vader.

Ruim 14 dagen zijn voorbij. Mevrouw Radder is de wanhoop nabij. Heeft nog geen nieuws van haar man: "We weten nog steeds niet van elkaar waar we zitten. Hou dit nooit lang vol. Slaap vaak slecht en droom soms angstig. (...) Hoe zal het met jou gaan, maak me wel ongerust. Eet je genoeg, worden je kleren gewassen en verzorgd enz.? Overnachten jullie nog steeds in de tunnel? Heb je al geprobeerd te schrijven???" Blijkbaar zijn er ook hier problemen met het postverkeer. "Wij hebben al twee brieven klandestien met de kapelaan uit Lent meegegeven (...). Een brief van 25 woorden via Rode Kruis verzonden, maar die ligt hier nog op de pastorie. Ze maken hier nergens haast mee". Twee dagen nadien vernam ze dat haar post vertrokken was: "Ben benieuwd wanneer je 't ontvangt. Hoop nu toch ook wel spoedig post van jou te krijgen". De laatste dag van het jaar en de eerste dagen van 1945 zijn momenten vol heimwee: "Wij gescheiden. Een dag om veel gedachten door je heen te laten gaan, in het bijzonder ons leventje tot nu toe en het verlangen in alle vormen en omvang om

23. De marechaussee = een politiekorps te vergelijken met onze toenmalige Rijkswacht.

Op de foto, genomen in april 1945, net voor de terugkeer naar de Betuwe. V.l.n.r. : achteraan: Geert (Gerard) Willemssen en Leon Bruylandt; vooraan: Gertruda Rikken, Gabriël Van Damme en Rika Rikken. (Verz. Madeleine Bruylandt)

De volgende dag is het zover "De grote dag van ons leven. Mijn bagage is 't eerste, om 7 uur, op het kerkplein. (...) Een klein half uur tot Geraardsbergen. Afgeladen bij 't Oudeliedengesticht waar we in de eetzaal moeten. (...) Daar gaat plotseling de deur open... Er is gedrang... En dan, zie ik plotseling een kepi. Ik vlieg naar de deur en het volgend moment is er een innige omhelzing met onze papa". (...)

Voor **Ophasselt** kwamen wij terecht bij Madeleine Bruylandt (° 1928) en bij haar broer Benoît (° 1925), die op het moment van de vluchtelingenevacuatie nog in Ophasselt woonden. Benoît was vanaf een bepaald ogenblik gelast met de administratie van de vluchtelingengemeenschap. Hij werd in deze taak voorgedaan door respectievelijk René van Negen en Georges Declercq.

De ouders van Madeleine en Benoît, Leon Bruylandt en Gabriël van Damme, betrokken met hun 8 kinderen een vrij bescheiden landelijke woning gelegen op de Gapenberg. Dit belette ze niet om er het gezin bij te nemen van Gerard Willemssen-Gertruda Rikken (1899-1979) uit Lent (zie foto). Dit echtbaar had 11 kinderen van wie er 2 elders gingen slapen.

Tussen 3 en 6 december arriveerden de vrouwen en de kinderen. Voor de mannen was het wachten tot Kerstmis. Ook zij werden naar hier overgebracht met legervrachtwagens die bovendien vol geladen waren met koffers vol huisraad, levensmiddelen en kleren. De vluchtelingen die in Ophasselt zouden verblijven, konden elke dag naar "De Kat" een warm middagmaal gaan afhalen en voor 's avonds belegde boterhammen. Zo ging het er aan toe in het prille begin van de solidariteitsactie. Na verloop van

weer spoedig bij elkaar te zijn met een mooiere toekomst. Wanneer kan ik weer echt een goede vrouw en moeder zijn? Deze vlucht heeft ons ook weer veel geleerd. (...) Nieuwjaarswensen voor ons zijn er niet bij. Ik kan het niet verkroppen dat er nog steeds geen bericht van je is. De nieuwjaarsdag is als alle andere, zonder onderscheid". Maar op 5 januari klaarde de hemel uit want ze had nieuws: "Krijg morgen een of twee brieven van jou. Heerlijk, eindelijk. Ben in feeststemming."

Inmiddels verschijnen de eerste tekenen van frustratie om de minder vlotte relaties met haar gastgezin en, meer in het algemeen tussen autochtonen en geëvacueerden. Op 7 januari schrijft ze "Zit vanavond weer helemaal alleen. De familie (= Van de Velde, haar gastgezin) is weg en zegt dat nooit van te voren, dus kan ik dan nooit iemand tijdig op

bezoek vragen". En de relatieproblemen schijnen niet van de baan te zijn want van 25 februari tot 1 maart luidt het "De resterende dagen worden gevuld met wat pesterijen zoals de zaag verstoppert, 's avonds het licht uitdraaien, zitten fluisteren/roddelen, ik kon geen zak lenen om kolen te halen". En op 7 maart "Volgende plagerij: toilet 's avonds al om 19.30 op slot".

Maar op 12 maart is er groot nieuws: "We mogen terug naar Holland, aanstaande donderdag al !! De allerfijnste mededeling is, dat jij ons uit Geraardsbergen komt afhalen. We zijn in jubelstemming, nog 3 nachtjes slapen en we zijn weer samen".

Op 14 maart wordt afscheid genomen: "Ondanks alles, kostbaas en vrouw bedankt en afscheid van Rieki laten nemen. Ze waren ineens weer poeslief. Baas bood zelfs hulp aan maar ik heb geweigerd."

enige tijd kreeg iedereen een kleine som geld wat hen toeliet zelf in te staan voor hun dagelijkse behoeften, aldus Madeleine.²⁴

Er bestaat een *"Liste nominative des évacués"* opgemaakt op 3 december 1944 met de namen en leeftijdscategorie van de vluchtelingen, jammer genoeg zonder melding te maken van de gastgezinnen noch van hun adres. Niettemin geeft ze interessante informatie over de samenstelling van de populatie geëvacueerden aldaar. Volgens deze momentopname waren er toen 238 personen gelogeerd in Ophasselt, zijnde 151 volwassenen, 64 kinderen van 4 tot 13 jaar en 23 baby's en peuters.

In **Overboelare** verbleven 267 geëvacueerden bij 63 gastgezinnen. In het zogeheten "register tot inschrijving der vluchtelingen" staan ze genoteerd met persoonlijke gegevens, plaats van herkomst, datum van aankomst. En indien weliswaar de naam ontbreekt van de gastgezinnen, dan werd wel hun adres genoteerd²⁵. Hierna deze adressen met tussen haakjes het toenmalige huisnummer: Appelstraat (24); Astridlaan (?); Donkerstraat (6, 32, 36); Duitsen-

broek (?); Fabriekstraat (5); Grote Baan²⁶ (18, 22, 55, 57, 82, 88A, 94, 98, 101, 127, 135, 137, 157, 160, 174, 175, 192, 204, 206, 211, 221B, 221^E, 254, 259, 274, 279, 298, 302, 307, 311, 320, 340, 354, 356, 362, 374, 383, 384, 386, 462,); Hogeweg (36, 102, 104); Kerkstraat (2); Kleine Buizemont (93); Kloosterstraat (13, 17, 31, 34, 35, 65, 87, 97); Kruisveldeken (2); Meerslos (4), Statiestraat²⁷ (10); Verbondenenstraat (3, 4, 5); Zavelstraat (40).

"Zo goed hebben wij het in Holland in jaren niet gehad"

De 50-jarige Cup van Gelder uit Bommel was met zijn gezin al 2 maanden op de dool in Brabant, tot de reis ze op 2 december 1944 naar Vlaanderen bracht. Van Gelder en zijn vrouw hadden 10 kinderen onder wie een pasgeboren tweeling. Het ligt niet voor de hand probleemloos een onderkomen te vinden voor zo een kroostrijk gezin. Maar het werd een meevaller. De eindbestemming was **Zandbergen** waar ze in het toenmalige nonnenklooster werden ondergebracht. Maar dit bleek maar een tussenstop te zijn. Even later, twee dagen voor Sinter-

klaas, kreeg het gezin drie kamers ter beschikking in het kasteel van graaf De Lalaing, een slaapkamer, een eetkamer en een droogkamer. Meubilair zoals bedden, tafel en stoelen kregen ze in bruikleen. Net als de kachel.

Ze boften want *"wassen doen we hier elektrisch met een machine"*. Blijkbaar was dit een extra vermelding waard. En aan brandhout was geen gebrek. Er waren immers talrijke parken in de buurt. Ook kregen ze een financiële ondersteuning ten belope van 210 frank per week evenals 350 gram brood per dag. *"Zo goed hebben wij het in Holland al in jaren niet gehad"*, zegden ze zeer openhartig. Te meer daar *"de winkels hier stampvol hangen en liggen, maar het is allemaal zwarte handel. (...) Kopen kun je hier genoeg als je maar franken hebt"*, klinkt het uitbundig. Maar zelfs al hadden ze het hier goed, toch gold ook voor hen het adagium Oost West, Thuis Best.²⁸

In de herinnering

De rode draad die dit solidariteitsgebeuren kenmerkt is er een van dankbaarheid tegenover de gastgezinnen. Dit betekent echter niet dat alles overal smetteloos verliep. De auteur dezes herinnert zich als was het van gisteren een afscheid te hebben gehoord met *"da-aag"* dat evenwel met *"'k weensjtegen da'k a nuuëjtnie mieer 'n za-aag!"* ["Ik wenste dat ik je nooit meer zag"] werd beantwoord. Mevrouw Rakker over wie sprake eerder in deze bijdrage schreef kritische be-

Cup van Gelder met vrouw en een deel van het gezin in de tuin van het grafelijk gastgezin. (Uit "De Gelderlander" van 3 december 2004)

24. Handgeschreven notitie de dato 10 september 2009 door Madeleine Bruylant.

25. Wij beschikken over de naam van wie op welk adres vertoefde. Te verkrijgen op eenvoudig verzoek via e-mailadres mvtger@telenet.be.

26. Vandaag Groteweg.

27. Vandaag Kortelakestraat

28. *De Gelderlander*, 3 december 2004.

GEMEENTE BEMMEL

Telef. K 8801. gemeentehuis 255, woonhuis burgemeester 315
Postbús en girorekening no. 78430

No. 2.07

Antwoord op brief van:

Aan de heer BURGEMEESTER
der gemeente
GERAARDSBERGEN.- (België).

Onderwerp:
u's in België.

Bijl.: 1.

BEMMEL, 6 April

1949.

Hooggeachte Collega,

Uit de gemeenten gelegen in deze omgeving - Over-Betuwe en nabij Nijmegen provincie Gelderland, zijn gedurende de oorlogswinter 1944/1945 een groot aantal mensen geëvacueerd naar Uwe omgeving aan de Dender, vanaf ongeveer Ninove tot Zarladingen.

Onze inwoners zijn in Uwe streek liefderijk opgenomen, hetgeen ook blijkt uit het feit, dat de relaties tussen de betreffende Belgische en Nederlandse families blijven voortduren.

Als gevolg van de grote ontreddering van deze streek door het oorlogsgebeuren, was het ons tot nog toe niet mogelijk van gemeentewege aan de zustergemeenten in België dank te brengen.

Doch nu vinden we het tijdstip aangebroken om deze dank officieel te komen brengen, waarmede we overigens een wens van onze bevolking vervullen. De bedoeling is, dat dan aan elke Belgische gemeente, alwaar evacués uit deze streek waren opgenomen een oorkonde of aandenken wordt uitgereikt.

Voor zover onze gegevens reiken, betreft het de Belgische gemeenten op bijgaande lijst vermeld. De onder II vermelde plaatsen zijn waarschijnlijk dorpen, welke ressorteren onder een andere gemeente. Mocht dit anders zijn, dan vernemen ik het gaarne.

De vraag rijst natuurlijk allereerst of de gemeenten ten Uwent bovenomschreven geste op prijs stellen. Zoudt U zich daarvan kunnen vergewissen en mij daarvan mededeling doen?

We kunnen vanzelfsprekend niet alle gemeenten bezoeken en daarom hadden we ons voorgesteld, de dank uit te brengen op een bijeenkomst van de betrokken Belgische en Nederlandse burgemeesters op het stadhuis ten Uwant.

Voorlopig hebben we het tijdstip van de samenkomst gesteld op Dinsdag, 2 Augustus a.s. des nam. 3 uur; eventueel zouden we ook op 26 Juli a.s. kunnen.

Moont men ten Uwent van mening zijn, dat het juist is voor een deel der Belgische gemeenten een dergelijke bijeenkomst te Ninove te beleggen, b.v. daags na de bijeenkomst te Geraardsbergen, dan zijn wij hiertoe gaarne bereid.

Geachte Collega; U kent nu onze plannen.

Ik wacht gaarne Uwe nadere berichten.

Deze brief verzend ik mede namens de burgemeesters der gemeenten Elst, Heteren, Valburg, Hemmen, Dodewaard en Groesbeek.

Met gevoelens van hoogachting,

(W. van Elk, burgemeester van Bemmel, Ned.).

Bedankingsbrief van de burgemeester van de Nederlandse gemeente Bemmel mede namens diens collega's van de gemeenten Elst, Heteren, Valburg, Hemmen, Dodewaard en Groesbeek.

denkingen dienaangaande in haar dagboek (10 januari 1945): "De fabels die in Tilburg aan ons werden verteld, als zouden de Belgen zich verdringen om ons Hollanders gastvrij in hun huizen op te nemen, zijn alle gelogen. Sommige ouderen moesten op de koude grond slapen en zelfs in

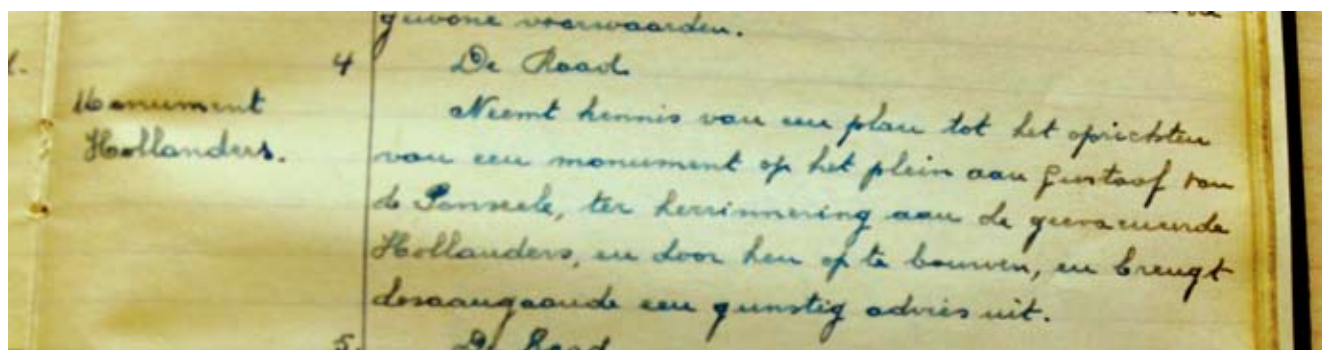
varkensstallen. Er zijn wat dat betreft legio klachten. De notabelen nemen geen vluchtelingen in huis. Dat moeten de minderbedeelden maar doen en ook die hebben tegenzin, maar moeten dan wel, met alle nare gevolgen van dien".

Op 5 mei 1945 werd Nederland bevrijd en toen kwam het moment van de terugkeer "echter niet, dan na een woord van speciale erkentelijkheid te hebben gebracht". Dit "woord van speciale erkentelijkheid" kreeg ook gestalte met onder meer een monument in Goferdinge en in Overboelare. Met de regelmaat van een klok wordt deze passus uit onze gemeenschappelijke geschiedenis herdacht. Zo ook in 1995, een halve eeuw na het einde van het tijdelijk verblijf alhier. Toen kwam een groep Betuwnaren op het idee om aan de stad Geraardsbergen een zogeheten herinneringsplaatje aan te bieden. En de daad bij het woord voegend, kwam op 25 mei een delegatie van zowat 320 Nederlanders uit Groesbeek en Valburg naar Geraardsbergen afgezakt om de banden met de gastzinnen nauwer aan te halen. De Nederlandse consul-generaal en de burgemeesters van Valburg, Ninove, Denderleeuw, Herzele en Aalst werden als eregasten verwelkomd door burgemeester Freddy De Chou in aanwezigheid van het stadsbestuur. Om 11 uur werd in de Sint-Bartholomeuskerk een oecumenische kerkdienst gehouden die werd voorgedaan door pastoor-deken Paul de Baere en dominee Ernst Veen. Een zangkoor uit Valburg bracht de nodige luister aan het gebeuren. Om 13 uur werd aan het gedenkteken in Overboelare door vijf hier geboren nakomelingen van Nederlandse vluchtelingen een gedenkplaat onthuld. En om 14 uur had in het koetshuis van de Sint-Adriaansabdij een verbroedering plaats tussen gastgezinnen en geëvacueerden met uitwisseling van streekproducten, Geraardsbergse mattentaarten respectievelijk Hollandse kaas.²⁹

Nabeschouwing

In verband met de scheef gelopen verhoudingen tussen gastgezinnen en evacués zoals die hier en daar

29. Het Volk, 20 mei 1995. - De Gelderlander, 3 december 2004.

Op 25 april 1945, net voor de Betuwnaren naar Nederland terugkeerden, gaf de gemeenteraad van Overboelare onder het voorzitterschap van burgemeester Paul van Cleemputte, zijn fiat voor de "oprichting van een monument op het plein aan Gustaaf Panseelen, ter herinnering aan de geëvacueerde Hollanders en door hen te bouwen". De onthulling van dit gedenkteken naar een ontwerp van Tun Jansen uit Valburg en in de volksmond "t Monumentjen" genoemd, had plaats in mei 1946. Het bevindt zich op het kruispunt van de Groteweg en de Kloosterstraat.

(SAGer, Notulen gemeenteraadssitzing/Overboelare van 25 april 1945. - Dorpskrant Valburg. Herdenkingsnummer '40-'45, p. 18, 19)

waren ontstaan, dient te worden gezegd dat de Nederlanders dit sterk relativeerden. Zo lezen we op blz. 188 van de eerder vernoemde publicatie *In de verstrooiing*: "Vluchtelingen werden (en worden) zelden, waar dan ook ter wereld, met open armen ontvangen en naarmate hun verblijf langer duurt groeit aan beide kanten de irritatie. (...) Zeker, er waren gastheren en -vrouwen, die zich niet ontzagen zich ten koste van de evacuees te verrijken; er waren gastgezinnen die hun gasten meermaals lieten blijken dat zij slechts geduld werden en dat ze van geluk mochten spreken dat ze zo goed terecht waren gekomen. En zo zouden nog meerdere zwakke kanten van onderdakgevers kunnen worden genoemd. Maar zij waren ver in de minderheid, zoals menig Betuwnaar zal beamen. Tot op de dag van vandaag denken velen dan ook met een dankbaar hart terug aan de mensen, die hen in hun grote nood hebben opgevangen, gehuisvest, gevoed, die hun meer dan een dak boven het hoofd hebben bezorgd, die, vaak met inzet van hun gehele persoon, ernaar hebben gestreefd het hun tijdelijke huisgenoten zo goed en zo kwaad als het ging naar de zin te maken". In deze bijdrage is een paar keren het bestaan van hechte vriendschapsbanden tot uiting gekomen

die toen waren ontstaan en waarvan sommige tot en met vandaag nog levendig zijn. Welnu, dit waren geen uitzonderingen.

Bij ongewone toestanden komt nogal gemakkelijk een of andere geruchtenmolen op dreef. Het is een weerkerend fenomeen en dit blijkt ook hier het geval te zijn geweest. Zo werd verteld dat er onder de geëvacueerden in en om Geraardsbergen ook gewezen NSB'ers³⁰ waren. Dit moet echter zo goed als zeker de vrucht geweest zijn van een of andere fantasierijke geest. Mensen die actief betrokken waren geweest bij de collaboratie, wisten maar al te goed dat dergelijke vlucht om bescherming te zoeken geen zin had. Overigens wordt deze zaak even aangekaart in het zo-even geciteerde werk waar op blz.195 over een van de vluchtelingen te lezen staat: "Zoals voor zovele Betuwnaren was Geraardsbergen ook voor de familie Jansen de eindbestemming. (...) Er ging overigens wel een merkwaardig gerucht door Geraardsbergen: de Janssens zouden NSB'ers zijn. Hoe dat gerucht in de wereld kwam? 'Wij zijn gewend om, als we kennissen tegenkomen, de hand ten groet op te heffen. De Belgen zagen dat als de fascisten-groet', vertelt zoon Jan Jansen".

De opvang van de onfortuinlijke Betuwnaren mag een mooi voorbeeld van solidariteit worden genoemd, een tastbare uiting van vriendschap waar met welbehagen op wordt teruggeblikt. Daar staat tegenover het onbehagen bij de vaststelling van hoe werd omgesprongen met het gedenkteken geschonken door de dankbare Goederdingse Betuwnaren. Zelfs vandaag nog, ruim 40 jaren na zijn vernieling, kunnen diegenen die beslist hebben het bouwwerkje af te breken en te vernietigen, niet rekenen op enig begrip.

Dit artikel is het verhaal van een bijzondere episode uit ons oorlogsverleden. Dat dit verhaal niet af is, onder meer omdat niet alle huidige deelgemeenten aan bod kwamen, is overduidelijk. Hopelijk neemt iemand de draad op.³¹

Marc VAN TRIMPONT
mvtger@telenet.be

30. NSB in Nederland stond voor "Nationaal Socialistische Beweging", de collaborerende organisatie van ir. Anton Mussert. Niet te verwarren met de NSB in België wat staat voor "Nationale Strijders Bond", een vaderlandslievende vereniging.